VIKIPEEDIA

Eve keel

Eve keelt, mida nimetatakse ka ewe või éwé keeleks, kõneldakse Aafrikas, täpsemalt Togos ja Ghana kaguosas.[1] Eve keel kuulub Nigeri-Kordofani hõimkonda, kvaa keelkonda ja seal gbee keelte alarühma.[2] Eve keeles on esindatud Anglo (Anlo), Awuna, Hudu ja Kotafoa dialektid. Vastavalt Ethnologue'i andmetele on selle keele kõnelejaid üle 5 miljoni ning rääkijate arv kasvab.[1]

Ewe keel on Togos rahvuskeel, mida räägib 1 163 000 inimest. Lõuna-Togo piirkonnas õpetatakse eve keelt lastele algkoolis. Kesk-Togos kasutavad mitme keele kõnelejad eve keelt ka *lingua franca*-na. Ghanas on eve keel osa igapäevasest suhtlusest ning seda räägivad 2,25 miljonit inimest esimese keelena ning umbes pool miljonit inimest teise keelena. Ghanas õpetatakse eve keelt nii alg- kui ka põhikoolis.[3]

Eve keelt kasutatakse raadio- ja telesaadetes ning mõnes kohalikus ajalehes nii Togos kui ka Ghanas.

Eve keeles on inglise keele mõjutusi, näiteks sõnades *kɔnset*, 'concert' (kontsert) ja *flawas*(i), 'flowers' (lilled).[4]

Sisukord

Kirjasüsteem [3]

Arvsõnad 1–10 [5]

Fonoloogia

- Vokaalid [3]
- Konsonandid [3]

Toon

Grammatika

Morfoloogia

Keelenäited

Viited

Kirjasüsteem [3]

Eve keeles on kasutusel ladina tähestik, mis sisaldab ka eve keele häälikuid. Lisaks on laenatud tähti rahvusvahelisest foneetilisest tähestikust (IPA), näiteks tähed đ, ŋ, ɔ.

A a B b D d Đ đ Dz dz E e Ɛ ɛ F f Ƒ ƒ G g Gb gb Ɣ ɣ H h I i K k Kp kp L l M m N n Ny ny Ŋ ŋ O o Ɔ ɔ P p R r S s T t Ts ts U u V v Ʊ ʊ W w X x Y y Z z

Arvsõnad 1–10 [5]

deká – üks

eve – kaks

eto – kolm

ene – neli

ató~ – viis

adé – kuus

adré – seitse

enyí – kaheksa

enyíde – üheksa

ewó – kümme

Fonoloogia

Vokaalid [3]

Eve keeles on 7 oraalset ehk mittenasaalset vokaali ja 5 nasaalset vokaali.

	Oraalne		Nasaalne	
	Eesvokaal	Tagavokaal	Eesvokaal	Tagavokaal
Kinnine	i	u	ĩ	ũ
Poolkinnine	e	o		
Poollahtine	ɛ	ɔ	ɛ̃	ɔ̃
Lahtine	a		ã	

Konsonandid [3]

Eve keele konsonantide süsteemi iseloomustab näiteks k͡p ja ɡ͡b koartikulatsioon, samuti on ka kontraste erinevate häälikutega nagu huulhääliku ehk labiaali ɸ ja labiodentaalse frikatiivi f puhul.

		Huulhäälik	Labiodentaal	Alveolaar	Retrofleks	Palataal	Velaar	Labiovelaar	Kõrihäälik
Klusiilid	helitu	p		t			k	k͡p	
	heliline	b		d	ɗ		g	ɡ͡b	
Frikatiivid	helitu	ɸ	f	s					h
	heliline	β	v	z			ɣ		
Afrikaadid	helitu			ts					
	heliline			dz					
Nasaalid		m				ɲ	ŋ		
Lateraal					l				
Kõks (ingl. k flap)					r				
Poolvokaalid		w				j			

Toon

Eve keeles on kasutusel leksikaalsed toonid. Leksikaalne toon on iseloomuliku helikõrgusega toon, mis on sõnas määratud silbiga ja mis mõjutab oluliselt sõna tähendust. Keeles esineb kolm tooni:

-kõrge: /tó/ ‘kõrv’

-keskmine: /tō/ ‘uhmer’

-madal: /tò/ ‘pühvel’[3]

Toonide erinev kõla mängib tähtsat rolli küsimuste esitamisel. Lihtsamate eitavate ja jaatavate küsimuste puhul kasutatakse lause lõpus madalat tooni à. Näiteks *Ameá lolo* = "inimene on paks", aga *Ameá loloà?* = "Kas inimene on paks?" [6]

Grammatika

Eve keel on isoleeriv keel.[3] Kõik sõnad on muutumatud, selgelt eristatavad, isoleeritud tervikud.[7] See tähendab, et sõnadevahelisi suhteid on tähistatud lauses sõnajärje või partiklite abil. Enamus sõnatüved koosnevad ühest silbist moodustatud konsonandist ja vokaalist. Käänamist esineb väga harva.[3]

Morfoloogia

Eve keele **substantiivide** morfoloogia on järgmine:

– puudub grammatiline sugu;

– kirjutamisel ei kasutata määravaid ega umbmääraseid artikleid;

– substantiividel on tavaliselt vokaalne või nasaalne prefiks, et eristada neid verbidest;[3]

– pluurali ehk mitmuse moodustamisel lisatakse sufiks *-wo* sõna lõppu. Näiteks *ati* = puu, *atiwo* =puud; *awu* = kleit, *awuwo* = kleidid.[8] Samas esineb keeles ka loendamatuid substantiive, millel pluural puudub. Näiteks *tsi* = vesi või *dze* = sool.[6]

Verbide ehk tegusõnade morfoloogia on järgmine:

– sõnatüved lauses ei muutu;

– verbid märgivad tegevust, olekut või omadusi, samas kui inglise keeles väljendatakse omadusi omadussõnadega.[3] Ka eesti keeles kasutatakse omadussõnu omaduste kirjeldamiseks.

– eitust märgitakse katkendlikult, st üks osa eitusest on enne verbi, teine osa tuleb osalause lõpus.[3] *Mé* on enne esimest verbi ja *o* esineb osalause lõpus (vt 2. näitelauset).[9]

```
kofi´ va´ afi ´ sia
K. tulema koht see
‘Kofi tuli siia.’
```

```
kofi ´ me´ va´ afi ´ sia o
K.NEG tulema koht see NEG
‘Kofi ei tulnud siia.’
```

Tüüpiline sõnajärg eve keeles on subjekt-verb-objekt (SVO).[3]

Keelenäited

Neném ŋutsu ŋutasẽla ene sia wo koŋ.[10] Need neli õelat meest.

Avu du fu mcogua ga o.[11] Koer sööb konti, mitte metalli.

Leo fe atawui keke akpa.[11] Leo püksid on liiga laiad.

Viited

1. Ethnologue (http://www.ethnologue.com/language/ewe)
2. www.eki.ee/knab/keelk.htm (http://www.eki.ee/knab/keelk.htm)
3. http://aboutworldlanguages.com/Ewe (http://aboutworldlanguages.com/Ewe)

4. http://www.let.leidenuniv.nl/verba-africana/ewe/c-ewe-language.htm (http://www.let.leidenuniv.nl/verba-africana/ewe/c-ewe-language.htm)
5. http://www.zompist.com/niger.htm (http://www.zompist.com/niger.htm)
6. http://www.peterlin.pl/ewe/grammar.html (http://www.peterlin.pl/ewe/grammar.html)
7. Fred Karlsson, Üldkeeleteadus, 2002, lk 144.
8. Caesar Akuetey, A Preliminary Study of Yeʊegbe:Animist Cult Language in Eweland,Knox College, lk.86–87,http://www.journalofwestafricanlanguages.org/Files/pdf/27-1/jwal-27-1-Akuetey.pdf
9. Felix Kofi Ameka, Ewe: Its Grammatical Constructions and Illocutionary Devices, 1991, lk.64,http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:852617:4/component/escidoc:852618/Ameka_Thesis
10. http://www.typecraft.org/tc2wiki/Classroom:Ewe_Noun_Phrases (http://www.typecraft.org/tc2wiki/Classroom:Ewe_Noun_Phrases)
11. Paul R.Kozelka, Yao Ete Agbovi, Ewe (for Togo). Special Skills Handbook. Peace Corps Language Handbook Series, , lk.13–14;lk.29–30, http://eric.ed.gov/?q=ewe+language&id=ED255040

Evekeelne Vikipeedia

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Eve_keel&oldid=5450502"

Selle lehekülje viimane muutmine: 08:50, 16. september 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.